

ARAŞTIRMA / RESEARCH

Doğum Sonu Dönemdeki Annelerin Anne Sütü Sağma Oranları ve Etkileyen Faktörler

Determination of Rates of Breast Milk Pumping of Postpartum Mothers and Affecting Factors

Gülsün AYRAN¹, Ayda ÇELEBİOĞLU², Sibel KÜÇÜKOĞLU³, Hava ÖZKAN⁴

¹Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Türkiye

²Mersin Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Türkiye

³Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

⁴Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, Ebelik Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye

Geliş tarihi/Received: 17.12.2021

Kabul tarihi/Accepted: 04.11.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Gülsün AYRAN, PhD, RN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
E-posta: gulsun_ayran@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-1069-2683

Ayda ÇELEBİOĞLU, Prof. Dr.

ORCID: 0000-0002-5610-9801

Sibel KÜÇÜKOĞLU, PhD, RN

ORCID: 0000-0003-3269-445X

Hava ÖZKAN, PhD, RN

ORCID: 0000-0001-7314-0934

Öz

Amacı: Bu çalışma annelerin anne sütü sağma oranları ve etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Gereç ve Yöntem: Tanımlayıcı ve kesitsel nitelikte yapılan araştırma, Ocak-Aralık 2019 tarihleri arasında, Türkiye'nin Doğusundaki bir ildeki nüfus yoğunluğunun fazla olduğu Aile Sağlığı Merkez'lerinde toplam 304 anne ile çalışma tamamlanmıştır. Araştırma verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan soru formu aracılığı ile toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesi yüzdelik, ortalama, ki-kare testi ve t testi kullanılarak yapılmıştır.

Bulgular: Annelerin %62,8'inin daha önce süt sağma deneyiminin olduğu, %66,2'sinin günde 0-3 kez süt sağdığı, %36,8'inin daha önce süt sağmaya yönelik eğitim aldığı, %54,1'inin süt sağma yönteminde elektrikli pompaları tercih ettiği belirlendi. Süt sağma nedeni sorulduğunda en fazla (%35,1) işe gidildiğinde ya da uzakta bulunduğu dolapta hazır süt olması olarak saptandı. Annelerin %78,4'ünün anne sütünü biberona sağdığı ve %54,2'sinin işyerinde anne sütü sağlamak için mola imkânının olduğunu ifade ettiği bulundu. Ayrıca annelerin bebeklerine Sadece Anne Sütü verme süresinin 3,09±2,16 olduğu, anne sütü sağma süresinin ortalama 0,46±1,08 ay olduğu ve gün içerisinde bir defada anne sütü sağma süresinin ise ortalama 3,77±7,59 dakika olduğu tespit edilmiştir. Annenin yaşı, eğitim durumu ve çalışma durumu ile süt sağma davranışı arasında (p<0,05), annenin yaşı ile de gün içerisinde bir defada anne sütü sağma süresi arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir (p<0,05).

Sonuç: Annelerin büyük çoğunluğunun süt sağma deneyiminin olduğu, annenin yaşının, eğitim durumunun ve çalışma durumunun anne sütü sağma davranışı üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anne sütü sağma, emzirme, emzirme pompası, hemşirelik.

Abstract

Objective: This descriptive study was carried out to determine the breast milk expression rates of mothers and the affecting factors.

Materials and Methods: The descriptive and cross-sectional study was completed between January and December 2019 with a total of 304 mothers in Family Health Centers in a province in Eastern Turkey, where the population density is high. Research data were collected through a questionnaire prepared by the researcher. The data was evaluated using a percentile, mean, chi-square test, and t-test.

Results: It has been observed that 62.8% of the mothers had previous experience with milking, 66.2% of them expressed milk 0-3 times a day, 36.8% of them had previously received training on milking, and 54.1% of them preferred an electric breast pump in milking method. When asked about the reason for expressing milk, it was determined that the most common answer (35.1%) was to keep ready milk in the cupboard when going to work or far away. It was found that 78.4% of the mothers expressed breastmilk in a bottle, and 54.2% stated that they had the opportunity to take a break to express breast milk at work. In addition, the duration of exclusive breastfeeding for their babies was 3.09±2.16, the average duration of breast milk pumping was 0.46±1.08 months, and the average duration of breast milk pumping once a day was 3.77±7.59 minutes. It was determined that there was a significant difference between the age, education, and employment status of the mother and the milking behavior (p<0.05) and between the age of the mother and the duration of breast milk pumping once a day (p<0.05).

Conclusion: It has been determined that the majority of the mothers have experience in milking, and the mother's age, education, and employment status have an effect on breast milking behavior.

Keywords: Breast milk pumping, breastfeeding, breastfeeding pump, nursing.

1. Giriş

Anne sütü hem anne hem de bebeğe sağladığı yararlar nedeniyle bebekler için en ideal besin olarak kabul edilmektedir (1). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) bebeklerin ilk 6 ay Sadece Anne Sütü (SAS) ile beslenmelerini ve 6. aydan sonra en az iki yaşına kadar ek gıdalarla birlikte emzirmeye devam edilmesini önermektedir (2). Anne sütünün, bebeklerin bağışıklık sistemini güçlendirdiği, anneler için bazı kanserler ve kronik hastalıklara yakalanma riskini azalttığı ve anne, çocuk ve ulus için ekonomik yararlar sağladığı bilinmektedir (3). Mama ile karşılaştırıldığında anne sütü, alt solunum yolu enfeksiyonları, akut otitis media, atopik dermatit ve çocukluk obezitesine karşı koruyucu özelliğe sahiptir. Tüm bu yararlarına karşın, emzirme oranlarında hala istenilen hedeflere ulaşılamamıştır ve coğrafi bölgeler, ırk-etnik gruplar ve sosyoekonomik gruplar arasında büyük farklılıklar bulunmakta ve 2020 yılında ilk altı ay SAS ile beslenen bebeklerin oranı %25,8'de kalmaktadır (4,5). 2030 yılında bu oranın %42,4 olması hedeflenmektedir (6).

Emzirme davranışının önemli bir boyutu olan süt sağma işlemi anneler tarafından yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Birçok uzman ve emzirme danışmanı, anne sütü sağma işleminin, annelerin doğrudan emzirmesi uygun olmadığında bebeğini beslemesi için yararlı bir yöntem olduğuna inanmakta, böylece annelerin emzirmeye devam etmelerine ve emzirme hedeflerine ulaşmalarına izin vermektedir (7). Hastalık ya da anormal, prematürite, ayrılık ve diğer nedenlerden dolayı emziremeyen/emzirmesi kesintiye uğrayan bebeklerin sağılmış anne sütüne ihtiyaçları vardır. Anneler meme uçları ağrılı olduğunda, dolgunluk durumunda, bebeklerinden ayrı kaldığında, evlat edinme durumlarında, süt miktarını artırmak için, diğer bebekleri beslemek için ve süt bankalarına bağışta bulunmak için sağılmış süte ihtiyaç duyarlar (8). El veya bir pompa cihazı ile yapılan süt sağma işlemi, annelerin başarılı emzirmeye yönelik bazı engelleri aşmasına ve bu şekilde emzirme süresinin artmasına yardımcı olabilir (9).

Süt sağma; annelerin bebeklerini SAS ile beslemesini sağlayan, emzirme süresini uzatmaya yardımcı olan ve annelerin özgür hareket etmelerine olanak tanıyan önemli bir seçenektir. Bu nedenle öncelikle annelerin anne sütü sağma oranlarını ve etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik çalışmaların yapılması emzirme sonuçlarını iyileştirmek açısından önem arz etmektedir. Literatürde anne sütü sağma oranlarını ve etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik çok az çalışma bulunmaktadır (10,11). Bu nedenle, bu çalışma annelerin anne sütü sağma oranlarını ve etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır.

2. Gereç ve Yöntem

2.1. Araştırmanın Türü

Bu araştırma tanımlayıcı ve kesitsel tipte planlanmıştır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evrenini Türkiye'nin doğusundaki bir ilde dört Aile Sağlığı Merkezine bağlı emzirme sürecinde olan 1187 anne oluşturmuştur. Aile Sağlığı Merkezleri nüfus yoğunluğunun fazla olması ve her sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin bulunduğu bölgede olması nedeniyle tercih edilmiştir. Sağlıklı ve term de doğan, doğum kilosu 2500 gr'ın üzerinde olan, bir yaş ve altı bebeği olan, 18 yaşından büyük olan, Türkçe konuşabilen ve çalışmaya katılmayı kabul eden anneler çalışma kapsamına alınmıştır.

Örneklem alınacak annelerin sayısı, evrendeki eleman sayısının bulunduğu durumlarda örneklem seçme formülü kullanılarak belirlenmiştir. Evrendeki eleman sayısının bulunduğu durumlarda örneklem seçme formülü kullanılarak belirlenmiştir. Bu formül;

$$n = \frac{Nt^2 pq}{d^2 (N-1) + t^2 pq}$$

N: Evren

n: Örneklem alınacak uygulama sıklığı

p: İncelenen olayın görülüş sıklığı

q: İncelenen olayın görülmeşi sıklığı

t: Belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma düzeyinde t tablosundan bulunan teorik değer

d: Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen \pm sapma

$$n = \frac{(1187)(1,96)^2(0,50)(0,50)}{(0,05)^2(1187-1)+(1,96)^2(0,50)(0,50)}$$

n=290,41

Bu formüle göre örneklem alınacak annelerin sayısı minimum 290 olarak hesaplanmış çalışma toplam 304 anne ile tamamlanmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Veriler araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda oluşturulan soru formu aracılığıyla toplanmıştır (9,12). Soru formu iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda annelerin sosyo demografik özelliklerinin (yaş, gelir durumu, çalışma durumu vb.) ve obstetrik özelliklerinin (bebeğin cinsiyeti doğum haftası vb.) sorgulandığı 9 soru, ikinci kısımda ise annelerin emzirme özelliklerinin sorgulandığı 12 soru (süt sağma sıklığı, kullanılan yöntem ve süt sağma nedeni vb.) yer almaktadır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırma Ocak-Aralık 2019 tarihleri arasında yapılmıştır. Çalışma ile ilgili yasal izinler alındıktan sonra, veri toplama araçları Türkiye'nin doğusunda bir il merkezinde aktif olarak hizmet veren, Aile Sağlığı Merkezlerine bebeğini sağlık kontrolü ya da aşı için getiren annelere araştırmacı tarafından yüz yüze görüşme tekniğiyle uygulanmıştır. Soru formu annelere belirtilen merkezlerin eğitim odasında, uyarın ve dikkat dağıtan faktörler kontrol edilerek, anne ve bebeğe ilişkin hizmetler sunulduktan sonra uygulanmıştır. Soru formunun uygulanması ortalama 10 dakika sürmüştür.

2.5. Araştırmanın Etik İlkeleri

Araştırmaya başlamadan önce İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan etik kurul onayı (Onay Tarihi: 29.11.2018 ve Sayı: 10/9) ve çalışmanın yürütüleceği merkezlerden yasal izinler alınmıştır. Araştırmaya katılacak bireylere araştırmanın amacı ve yapmaları gerekenler anlatıldıktan sonra araştırmaya katılma ya da katılmama konusunda özgür oldukları şeklinde bilgi verilmiştir. Araştırmaya katılacak bireylere, bireysel bilgilerinin başkalarına açıklanmayacağı başka hiçbir yerde kullanılmayacağı ve istedikleri anda çalışmadan ayrılma hakkına sahip oldukları konusunda güvence verilerek yazılı ve sözlü onamları alınmıştır.

2.6. Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi

Verilerin istatistiksel analizinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesi; yüzdellik, ortalama, ki-kare testi, simple t testi ve One Way Anova ile yapılmıştır. Annenin demografik özellikleri ile süt sağmaya ilişkin özellikleri ki-kare testi ile karşılaştırıldı. Verilerin normal dağılım göstermesi nedeniyle annenin yaşı ve eğitim durumu ile numerik değişkenlerin karşılaştırılmasında One Way Anova testi; annenin çalışma durumu ile numerik değişkenlerin karşılaştırılmasında Simple t testi kullanılmıştır. Tüm testlerde istatistiksel önem düzeyi 0,05 olarak alındı. İstatistiksel sonuçların elde edilebilmesi için verilerin normal dağılıma uygunluğu Shao yöntemi kullanılarak değerlendirildi. Bu doğrultuda Skewness değeri 0,308, Kurtosis değeri -0,669 olup, -3 ile +3 arasında normal dağılım gösterdiği tespit edildi.

2.7. Araştırmanın Sınırlılıkları

Veri toplama formunun öz bildirime dayalı olması nedeniyle araştırma sonuçları çalışmanın yapıldığı gruba genellenebilir. Aynı çalışma sonuçları soru formunda yer alan yapılarla sınırlıdır.

3. Bulgular

Araştırma kapsamına alınan annelerin ve bebeklerin tanıtıcı özelliklerine ilişkin dağılımı Tablo 1'de verilmiştir. Annelerin %83,2'sinin 19-35 yaş aralığında olduğu, %37,5'inin üniversite mezunu, %81,6'sının ev hanımı ve %67,4'ünün gelirin giderine eşit olduğu saptanmıştır. Bebeklerin ise %52,6'sının cinsiyetinin kız olduğu, %71,7'sinin 0-6 ay arasında olduğu, %60,9'unun doğum şeklinin sezaryen olduğu ve bebeklerin doğumdaki gestasyonel haftalarının ortalama $38,95 \pm 1,16$, doğum ağırlığının ise ortalama $3280,52 \pm 403,16$ gr olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1. Anne ve bebeklerin demografik özelliklerinin dağılımı

| | Demografik Özellikler | Sayı | % |
|-------|-----------------------|----------------|------|
| Anne | Yaş | | |
| | 19-35 | 253 | 83,2 |
| | 36-44 | 51 | 16,8 |
| | Eğitim | | |
| | İlköğretim | 101 | 33,2 |
| | Lise | 89 | 29,3 |
| | Üniversite | 114 | 37,5 |
| | Çalışma durumu | | |
| | Ev hanımı | 248 | 81,6 |
| | Çalışan | 56 | 18,4 |
| Bebek | Gelir düzeyi algısı | | |
| | Gelir giderden az | 73 | 24,0 |
| | Gelir giderde eşit | 205 | 67,4 |
| | Gelir giderden fazla | 26 | 8,6 |
| | Cinsiyet | | |
| | Kız | 160 | 52,6 |
| | Erkek | 144 | 47,4 |
| | Yaş (ay) | | |
| | 0-6 ay | 218 | 71,7 |
| | 7-12 ay | 86 | 28,3 |
| | Doğum şekli | | |
| | Normal | 119 | 39,1 |
| | Sezaryen | 185 | 60,9 |
| | X±SS | | |
| | Gestasyon haftası | 38,95±1,16 | |
| | Doğum ağırlığı | 3280,52±403,16 | |

X=Ortalama SS=Standart Sapma

Annelerin süt sağmaya ilişkin özelliklerinin dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Annelerin süt sağmaya yönelik özelliklerinin dağılımı

| Süt sağmaya yönelik özellikler | Sayı | % |
|---|-----------|-------------|
| Anne sütü sağma deneyimi | | |
| Evet | 191 | 62,8 |
| Hayır | 113 | 37,2 |
| Annelerin şu anda süt sağma durumu | | |
| Evet ^a | 74 | 24,3 |
| Hayır | 230 | 65,7 |
| Süt sağma ile ilgili eğitim alma | | |
| Evet aldım ^b | 112 | 36,8 |
| Hayır almadım | 192 | 63,2 |
| Eğitimin kimden/nereeden alındığı^b | | |
| Sağlık çalışanları | 106 | 94,6 |
| Emziren annelerden/İnternet/kitap/dergilerden | 6 | 5,4 |
| Süt sağma sıklığı^a | | |
| Düzensiz | 16 | 21,6 |
| 1-3 | 49 | 66,2 |
| 4-6 | 5 | 6,8 |
| 7 ve üzeri | 4 | 5,4 |
| Süt sağma yöntemi^a | | |
| Elle sağma | 5 | 6,8 |
| Elektrikli pompa ile sağma | 40 | 54,1 |
| Manuel pompa ile sağma | 29 | 39,2 |
| Süt sağma nedeni^a | | |
| Süt kesilmemesi ve miktarını artırmak için | 20 | 27,0 |
| Memeye tuturmada sıkıntı çekmemek için | 20 | 27,0 |
| İşe gidildiğinde ya da uzakta bulunduğu dolapta hazır süt olması için | 26 | 35,1 |
| Emzirmek istemediğinde bebeği beslemek için | 1 | 1,4 |
| Göğüslerini boşaltmak için | 7 | 9,5 |
| Sütün sağıldığı kap^a | | |
| Süt sağma ve saklama poşeti | 13 | 17,6 |
| Biberon | 58 | 78,4 |
| Cam kavanoz | 3 | 4,1 |
| İş yerinde süt sağmaya yönelik imkânlar | | |
| Süt sağmak için mola hakkı | 13 | 23,2 |
| Süt sağmak için uygun oda | 9 | 16,0 |
| Sütü saklamak için uygun buzdolabı | 2 | 3,8 |
| Süt sağma imkanım yok | 32 | 57,1 |
| | | X±SS |
| SAS | 3,09±2,16 | |
| Anne sütü sağma yaşı | 0,46±1,08 | |
| Süt sağma süresi (dk) | 3,77±7,59 | |

X=Ortalama SS=Standart Sapma

^aŞu anda anne sütü sağanlar ^bAnne sütü sağma eğitimi almış anneler

Annelerin %62,8'inin daha önce süt sağma deneyiminin olduğu, %66,2'sinin günde 1-3 kez sağdığı, %36,8'inin daha önce süt sağma ile ilgili eğitim aldığı, %94,6'sının süt sağma eğitimini sağlık çalışanından aldığı, %54,1'inin süt sağma yönteminde elektrikli pompaları tercih ettiği, %35,1'inin işe gidildiğinde ya da uzakta bulunduğu dolapta hazır süt olması için süt sağdığı, %78,4'ünün biberona sağdığı ve %57,1'inin işyerinde süt sağmaya yönelik imkânların

olmadığı bulunmuştur. Ayrıca annelerin SAS verme süresinin ortalama $3,09 \pm 2,16$ ay olduğu, anne sütü sağma süresinin ortalama $0,46 \pm 1,08$ ay olduğu ve gün içerisinde bir defada anne sütü sağma süresinin de ortalama $3,77 \pm 7,59$ dakika olduğu tespit edilmiştir.

Annelerin demografik özellikleri ile süt sağmaya yönelik bazı özelliklerinin karşılaştırılması Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Annelerin demografik özellikleri ile süt sağmaya yönelik bazı özelliklerin karşılaştırılması

| Süt sağmaya yönelik özellikler | Anne yaş | | | Anne Eğitim | | | Çalışma durumu | | | |
|---|------------------|-----------------|--------------------------|------------------|-----------------|------------------|---------------------------|------------------|------------------|--------------------------|
| | 19-35 | 36-44 | Test-p* | İlköğretim | Lise | Üniversite | Test-p* | Ev hanımı | Çalışan | Test- p* |
| | Sayı (%) | Sayı (%) | | Sayı (%) | Sayı (%) | Sayı (%) | | Sayı (%) | Sayı (%) | |
| Anne sütü sağma deneyimi | | | | | | | | | | |
| Evet | 166(86,9) | 25(13,1) | $X^2=5,004$ $p=0,020$ | 49(25,7) | 59(30,9) | 83(43,5) | $X^2=14,18$ $p=0,001$ | 146(76,4) | 45(23,6) | $X^2=9,031$ $p=0,002$ |
| Hayır | 87(77,0) | 26(23,0) | | 52(46,0) | 30(26,5) | 31(27,5) | | 102(90,3) | 11(9,7) | |
| Süt sağma sıklığı | | | | | | | | | | |
| Düzensiz | 15(22,4) | 1(14,3) | | 3(16,7) | 4(22,6) | 9(23,7) | | 9(19,6) | 7(25,0) | |
| 0-3 | 43(64,2) | 6(85,7) | $X^2=1,577$ $p=0,665$ | 14(77,8) | 12(66,7) | 23(60,5) | $X^2=2,889$ $p=0,823$ | 32(69,6) | 17(60,7) | $X^2=1,768$ $p=0,622$ |
| 4-6 | 5(7,5) | 0(0,0) | | 0(0,0) | 1(5,6) | 4(10,5) | | 2(4,3) | 3(10,7) | |
| 7 ve üzeri | 4(6,0) | 0(0,0) | | 1(5,6) | 1(5,6) | 2(5,3) | | 3(6,5) | 1(3,6) | |
| Süt sağma ile ilgili eğitim alma | | | | | | | | | | |
| Evet aldım | 97(38,3) | 15(29,4) | $X^2=1,454$ $p=0,228$ | 28(27,7) | 38(42,7) | 46(40,4) | $X^2=5,524$ $p=0,063$ | 86(34,7) | 26(46,4) | $X^2=2,711$ $p=0,100$ |
| Hayır almadım | 156(61,7) | 36(70,6) | | 73(72,3) | 51(57,3) | 68(59,6) | | 162(65,3) | 30(53,6) | |
| Eğitimin kimden/nereden alındığı | | | | | | | | | | |
| Sağlık çalışanları | 91(93,8) | 15(100) | | 28(100) | 33(86,8) | 45(97,8) | | 82(95,3) | 24(92,3) | $X^2=0,364$ |
| Emziren annelerden/ İnternet/kitap/ dergilerden | 6(6,2) | 0(0,0) | $X^2=0,980$ $p=0,322$ | 0(0,0) | 5(13,2) | 1(2,2) | $X^2=7,065$ $p=0,029$ | 4(4,7) | 2(7,7) | $P=0,546$ |
| Süt sağma yöntemi | | | | | | | | | | |
| Elle sağma | | | | | | | | | | |
| Elektrikli pompa ile sağma | 4(6,0) | 1(14,3) | | 1(5,6) | 3(16,7) | 1(2,6) | | 4(8,7) | 1(3,6) | |
| Manuel pompa ile sağma | 35(52,2) | 5(71,4) | $X^2=2,304$ $p=0,316$ | 8(44,4) | 8(44,4) | 24(63,2) | $X^2=5,587$ $p=0,232$ | 21(45,7) | 19(67,9) | $X^2=3,560$ $p=0,169$ |
| | 28(41,8) | 1(14,3) | | 9(50,0) | 7(38,9) | 13(34,2) | | 21(45,7) | 8(28,6) | |
| Süt sağma nedeni | | | | | | | | | | |
| Süt kesilmemesi ve miktarını artırmak için | 18(26,9) | 2(28,6) | | 4(22,2) | 3(16,7) | 13(34,2) | | 13(28,3) | 7(25,0) | |
| Memeye tutturmada sıkıntı çekmemek için | 17(25,4) | 3(42,9) | | 9(50,0) | 5(27,8) | 6(15,8) | | 14(30,4) | 6(21,4) | |
| İşe gidildiğinde ya da uzakta bulunduğu dolapta hazır süt olması için | 25(37,3) | 1(14,3) | $X^2=1,975$ $p=0,740$ | 3(16,7) | 9(50,0) | 14(36,8) | $X^2=14,040$ $p=0,081$ | 14(30,4) | 12(42,9) | $X^2=2,039$ $p=0,729$ |
| Emzirmek istemediğinde bebeği beslemek için | 1(1,5) | 0(0,0) | | 1(5,6) | 0(0,0) | 0(0,0) | | 1(2,2) | 0(0,0) | |
| Göğüslerini boşaltmak için | 6(9,0) | 1(14,3) | | 1(5,6) | 1(5,6) | 5(13,2) | | 4(8,7) | 3(10,7) | |
| Sütün sağıldığı kap | | | | | | | | | | |
| Biberon | 13(19,4) | 0(0,0) | | 3(16,7) | 2(11,1) | 8(21,1) | | 6(13,0) | 7(25,0) | |
| Süt sağma ve saklama poşeti | 51(76,1) | 7(100) | $X^2=2,133$ $p=0,344$ | 15(83,3) | 15(83,3) | 28(73,7) | $X^2=1,885$ $p=0,757$ | 39(84,8) | 19(67,9) | $X^2=3,113$ $p=0,211$ |
| Cam kavanoz | 3(4,5) | 0(0,0) | | 0(0,0) | 1(5,6) | 2(5,3) | | 1(2,2) | 2(7,1) | |
| Süt sağmaya yönelik özellikler | | | | | | | | | | |
| | $X \pm SS$ | $X \pm SS$ | Test-p** | $X \pm SS$ | $X \pm SS$ | $X \pm SS$ | Test-p** | $X \pm SS$ | $X \pm SS$ | Test-p** |
| SAS verme süresi | $3,11 \pm 2,16$ | $3,01 \pm 2,18$ | $t=0,28$ $p=0,776$ | $3,27 \pm 2,19$ | $3,05 \pm 2,12$ | $2,97 \pm 2,18$ | $F=0,547$ $p=0,579$ | $3,22 \pm 2,17$ | $2,55 \pm 2,06$ | $t=2,09$ $p=0,037$ |
| Süt sağma süresi (ay) | $1,85 \pm 1,55$ | $1,71 \pm 1,11$ | $t=0,225$ $p=0,823$ | $2,05 \pm 1,58$ | $1,50 \pm 0,85$ | $1,89 \pm 1,72$ | $F=0,652$ $p=0,524$ | $1,91 \pm 1,63$ | $1,71 \pm 1,32$ | $t=-0,544$ $p=0,588$ |
| Süt sağma süresi (dk) | $15,50 \pm 7,86$ | $7,85 \pm 3,93$ | $t=2,530$ $p=0,014$ | $11,05 \pm 7,03$ | $15,0 \pm 7,27$ | $16,44 \pm 8,12$ | $F=3,021$ $p=0,055$ | $14,54 \pm 8,18$ | $15,17 \pm 7,51$ | $t=-0,334$ $p=0,739$ |

*Ki Kare ** Simple t test

Annelerin yaşı, eğitim durumu ve çalışma durumunun anne sütü sağma deneyimi üzerinde etkili değişkenler olduğu belirlenmiştir. Annelerin eğitim düzeyi arttıkça anne sütü sağma eğitimini sağlık çalışanlarından alma oranının arttığı bulunmuştur. ($p=0,029$). Annelerin SAS verme süresi ile çalışma durumu arasında ($p=0,037$), yaşı ile gün içerisinde bir defada süt sağma süresi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($p=0,014$) (Tablo 3).

4. Tartışma

Anne sütü sağılması, annenin memesini bebeğin ağızına vermeden annenin memesinden süt alınması işlemi olarak tanımlanmakta olup,, birçok anne için emzirmenin normal bir bileşenidir ve araştırmalar emziren annelerin çoğunluğunun dört aydan önce herhangi bir zamanda anne sütünü sağdığını göstermektedir (13). Bu çalışmada; annelerin anne sütü sağma oranları ve etkileyen faktörler ele alınmış olup, elde edilen veriler literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

Araştırma kapsamına alınan annelerin %62,8'inin anne sütü sağma deneyimine sahip olduğu bulunmuştur. İkonen ve arkadaşlarının (14) çalışmasında preterm bebeklerin annelerinin %41,9'unun, Yılmaz ve arkadaşlarının çalışmasında (11) annelerin %56'sının, anne sütü sağma deneyimine sahip olduğu saptanmıştır. Jiang ve arkadaşlarının (15) çalışmasında annelerin büyük bir çoğunluğunun erken postpartum dönemde anne sütü sağma deneyimine sahip olduğu bulunmuştur. Süt sağma oranlarında yapılan çalışmalarda farklı sonuçlar bulunduğu görülmektedir. Süt sağma uygulaması annenin içinde bulunduğu çalışma durumu, bebeğin hastalığı, acil bir şekilde bebekten ayrılmayı gerektirecek seyahat gibi koşullara göre şekillenebileceğinden çalışmalara alınan örnekleme bağlı olarak verilen cevaplar değişiklik göstermiş olabilir.

Bu çalışma da, annelerin büyük bir çoğunluğunun anne sütü sağmaya ilişkin daha önce bir eğitim almadığı ve eğitim alanların büyük bir çoğunluğunun eğitimi sağlık çalışanlarından aldığı bulunmuştur. Akkurt ve Gül'ün çalışmasında (16) annelerin yarısından fazlasının anne sütü sağma konusunda daha önce eğitim almadığı, eğitim alanların büyük bir çoğunluğunun ise bilgi kaynağının hemşire/ebeler olduğu tespit edilmiştir. Qutah ve arkadaşlarının (10) çalışmasında annelerin yaklaşık yarısının süt sağmayla ilgili bilgisinin olmadığını ve bilgi alanların büyük bir çoğunluğunun ise bilgi kaynağının sağlık personeli olduğu belirlenmiştir. Rai'nin çalışmasında (17) annelerin büyük bir çoğunluğunun bilgisinin olmadığı saptanmıştır. Anne sütü sağmaya ilişkin bilgi kaynaklarına baktığımızda sağlık personeli çalışmamızda ve yapılan diğer çalışmalarda yüksek oranda bulunmuştur. Çalışma sonucu sağlık profesyonellerinin emzirme sürecinde kilit rol oynadığını bir kez daha vurgulamıştır.

Araştırma da anne sütü sağan annelerin büyük bir çoğunluğunun süt sağma sıklığının günde 1-3 kez olduğu bulunmuştur. Şahin'in çalışmasında (18) annelerin büyük bir çoğunluğunun anne sütünün en az 3 saatte bir sağılması gerektiğini ifade ettiği bulunmuştur. Fouad ve arkadaşlarının (19) çalışmalarında da annelerin günde ortalama 3 kez anne sütü sağdıkları tespit edilmiştir. Parker ve arkadaşlarının (20) çalışmasında ise günde ortalama 6 kez anne sütü sağdıkları saptanmıştır. Anne sütü sağma sıklığı genellikle annelerin çalışma durumu, bebeğinden

uzakta kalma durumu, bebeğin anne sütünü talep etme sıklığı ve emzirme paterniyle ilgili olduğu düşünüldüğünde (21) çalışmaya alınan örnekleme göre değişen sonuçların bulunması olağan bir durum olarak düşünülebilir. Çalışmamızda annelerin büyük çoğunluğunun ev hanımlarından oluşması nedeniyle anne sütü sağma işlemine daha az ihtiyaç duydukları düşünülmektedir.

Bu çalışma da annelerin büyük bir çoğunluğunun anne sütünü elektrikli pompalar ile sağdığı saptanmıştır. Şahin'in çalışmasında (18) annelerin büyük bir çoğunluğu sütün pompa ile sağılması gerektiğini ifade ettiği bulunmuştur. Yapılan bazı çalışmalarda annelerin çoğunluğunun anne sütünün manuel pompalarla sağılması gerektiğini ifade ettiği belirlenmiştir (10,11). Yurt dışında yapılan bazı çalışmalarda ise anne sütü sağan annelerin büyük bir çoğunluğunun sütlerini sağarken kullandıkları en yaygın yöntem olarak elektrikli pompaları tercih ettikleri saptanmıştır (9,22). Çalışmalara baktığımızda kullanılan pompa tipi gruplara göre farklılık göstermektedir. Çalışmalarda farklı sonuçların çıkmasında annelerin ekonomik durumu etkili olmuş olabilir. Elektrikli pompaların pahalı olması, düşük gelir düzeyine sahip annelerin daha ekonomik olması nedeniyle manuel pompaları tercih edebilir. Yapılacak olan emzirme eğitimlerinde hem etkin ritmik hareketleri nedeniyle hem de işlemin kısa sürmesi nedeniyle elektrikli pompaların kullanılması önerilebilir.

Araştırma bulgularına bakıldığında şuanda anne sütü sağan annelerin büyük bir çoğunluğunun anne sütünü işe gittiğinde ya da uzakta iken dondurucuda süt bulundurabilmek nedeniyle anne sütünü sağdıkları belirlenmiştir. Yılmaz ve arkadaşlarının çalışmasında (11) ise annelerin anne sütünü uzakta olduğunda verebilmek nedeniyle sağılması gerektiğini ifade ettiği bulunmuştur. Qutah ve arkadaşlarının (10) Suudi Arabistan'ın Jazan bölgesindeki yaptıkları çalışmalarında da çalışmaya katılan annelerin büyük bir çoğunluğunun çalışma durumu nedeniyle anne sütü sağdıkları saptanmıştır. Benzer şekilde Weisband ve arkadaşlarının (23) çalışmalarında da annelerin büyük bir çoğunluğunun bebeklerinden uzakta olduğunda dondurucuda süt bulundurabilmek nedeniyle anne sütünü sağdıkları tespit edilmiştir. Çalışan anneler yokluğunda başka biri yardımıyla bebeklerini anne sütüyle besleyerek, anne sütünden yararlanmalarına yardımcı olması nedeniyle anne sütünün sağılmasının en sık nedeni olarak gösterilebilir.

Anne sütünün hücresel içeriği nedeniyle sağılacak ve saklanacak kabın yapısı önem taşımaktadır. Anne sütünün hücresel içeriği, polietilen, poliprolen ve cam kaplarda değişmeden sabit kalmaktadır (24,11). Araştırma bulgularına göre annelerin anne sütü sağarken en çok tercih ettikleri kabın biberon olduğu saptanmıştır. Akkurt ve Gül'ün çalışmasında (16) annelerin büyük bir çoğunluğunun anne sütünü cam kaplarda saklaması gerektiğini ifade ettiği belirlenmiştir. Qutah ve arkadaşlarının çalışmasında (10) annelerin büyük bir çoğunluğunun anne sütünü cam kaplarda sakladığı bulunmuştur. Biberon üretiminde temel olarak cam ve plastik olmak üzere iki farklı materyal kullanılmaktadır. Plastik yapıdaki biberonlar ise, poliprolen malzemeden yapılmaktadır. Anne sütünün hücresel içeriğini değiştirmeyen bu kapların kullanılması önemli bir bulgudur. Anne sütü sağma ve sütün saklanmasına ilişkin yapılacak danışmanlık ve eğitimlerde hangi tür kapları ve neden ve nasıl kullanılması gerektiğinin öneminin vurgulanması gerekmektedir.

Süt izni kadın işçiyeye bir yaşından küçük bebeklerini emzirmeleri için verilen hak. Ülkemizde 4857 sayılı Türk İş Kanunu'nun 74. maddesinin 7. fıkrasına göre süt izin süresinin hangi saatlerde ve kaç bölünerek kullanılacağı, işçinin kendisinin belirleyeceği, günde toplam bir buçuk saat süt izni hakkı bulunmaktadır (25) Araştırmada, annelerin işyerinde süt sağmaya yönelik imkânları incelendiğinde, büyük bir çoğunluğunun iş yerinde süt sağmaya ilişkin imkânların yeterli olmadığı saptanmıştır. İmkânı olan anneler süt sağlamak için en fazla mola imkânına sahip olduğunu ifade etmiştir. Çeçe'nin yaptığı çalışmada (26) annelerin işyerinde süt sağlamak için uygun mola imkânına sahip olduğu tespit edilmiştir. Attahiru ve arkadaşlarının çalışmasında (27) annelerin büyük bir çoğunluğunun işyerinde anne sütü sağlamak için uygun bir yer olduğunu ifade ettiği belirlenmiştir. Malazya'da Alin ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada (28) annelerin yarısından fazlasının işyerinde süt sağlamak için uygun oda, mola ve buzdolabına sahip olduğu bulunmuştur. Çalışma sonucu annelerin süt sağlamak için işyerlerinde imkân sağlanması gerektiğini vurgulaması açısından çarpıcı bir bulgudur.

Çalışma bulgularına göre annelerin SAS verme süresi ortalama $3,09 \pm 2,16$ ay olarak belirlenmiştir. Sağlam ve arkadaşlarının çalışmasında (29) SAS verme süresi ortalama $4,8 \pm 2,1$ ay olarak saptanmıştır. Türkiye'de yapılan başka bir çalışma da, annelerin SAS verme oranı ortalama $5,09 \pm 1,58$ ay olarak tespit edilmiştir. Pang ve arkadaşlarının çalışmasında (29) SAS verme oranı ortalama $2,3 \pm 2,1$ ay olarak bulunmuştur. Ülkemizde Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2018 verilerine göre altı aydan küçük bebeklerin %41'i SAS ile beslenmekte olup, SAS alan bebeklerin ortanca emzirme süresi 1,8 ay olarak bulunmuştur (30). Bu çalışma ve diğer çalışma sonuçlarına baktığımızda SAS ile besleme süresi birbirinden farklıdır. Araştırma sonuçlarında, yaşanan bölge ve sosyokültürel farklılıkların etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu bulgulara göre sağlık çalışanlarının anneleri SAS açısından desteklemesi gerektiği açıktır.

Çalışmada annelerin anne sütü sağma süresi ortalama $0,46 \pm 1,08$ ay olarak bulunmuştur. Yapılan bir çalışmada, 1,5-4,5 ay arasında bebeğe sahip olan annelerin %85'inin sütlerini sağdığı bulunmuş, bebeğin yaşı büyüdükçe süt sağma oranlarında azalma olduğu görülmüştür (23). Weisband ve arkadaşlarının çalışmasında (9) ise anneler doğumdan sonra ilk altı hafta içinde anne sütü sağmaya başladığı bulunmuştur. Çalışmamızda anneler ortalama ilk aydan itibaren anne sütünü sağmaya başlamaktadır. Clemons ve arkadaşlarının (31) çalışmalarında da annelerin büyük bir çoğunluğunun sütlerini 1-2. aylar arasında sağmaya başladığı tespit edilmiştir. İlk aylarda emzirme problemlerinin yaygın olması, dördüncü aydan sonra ek gıdaya başlanması, üç altı ay arasında annelerin işe başlaması ve işe başlamaya bağlı olarak annenin yorgun olması, süt sağlamak için yeterli vaktin olmaması ve yeterli süt miktarının sağlanamaması nedeniyle ilk aylarda süt sağmaya başlama ve sürdürme davranışının yaygın olmasıyla ilişkilendirilebilir (21,29)

Araştırma bulgularına göre gün içerisinde bir defada anne sütü sağma süresinin de ortalama $3,77 \pm 7,59$ dakika olduğu tespit edilmiştir. İsmail ve arkadaşlarının (32) Malezya'nın Kelantan kentinde kayıtlı, çalışan kadınlar arasında anne sütü sağma durumu, algı ve deneyimlerini

inceledikleri araştırmalarında annelerin ortalama 15 dakika sütlerini sağdığı belirlenmiştir. Fouad ve arkadaşlarının (19) çalışmalarında ise annelerin ortalama 10 dakika anne sütü sağdıkları saptanmıştır. Emzirme pompası kullanan anneler için, 15 dakika boyunca veya süt akışı kesildikten 2 dakika sonraya kadar sık sık pompalanması önerilir, ancak araştırmalar, sağılan sütün %80'inin ilk altı dakikada toplandığını göstermiştir (13).

Annelerin yaşı, eğitim durumu ve çalışma durumunun anne sütü sağma deneyimi üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Yılmaz ve arkadaşlarının (11) çalışmasında da annelerin eğitim durumu ve çalışma durumunun anne sütü sağma deneyimi üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Qutah ve arkadaşlarının (10) çalışmasında da annelerin yaşı, eğitim durumu ve çalışma durumlarına göre süt sağma durumları arasında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır. Yapılan diğer çalışmalarda çalışma bulgularımızla benzerdir (33,34,16)

5. Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak çalışmada, annelerin büyük bir çoğunluğunun süt sağma deneyiminin olduğu, günde 0-3 kez süt sağdığı, daha önce sağmayla ilgili eğitim aldığı, süt sağarken en çok elektrikli pompaları tercih ettiği, işe gittiğinde ya da uzakta bulunduğu dolapta hazır süt olması için süt sağdığı ve çalışan annelerin yaklaşık yarısının iş yerinde süt sağma imkânının olmadığı tespit edilmiştir. Annenin yaşı, eğitim durumu ve çalışma durumunun süt sağma deneyimi üzerinde etkili olduğu bulunmuştur.

Çalışma sonuçları doğrultusunda; anne sütünü sağmaya yönelik daha fazla kanıt düzeyi yüksek araştırmalar yapmak, çalışan annelerin bebeklerini daha uzun süre emzirebilmesi için ücretli izin sürelerini uzatılmasına yönelik yasal düzenlemeler yapılmasını sağlamak, annelerin sütlerini sağabilmesi için iş yerinde olanakları iyileştirmek, anne sütü ve emzirme danışmanlığı verilirken anne sütünü sağmanın avantajları ve yöntemleri konusunda anneleri bilgilendirmek önerilebilir.

6. Alana Katkı

Emzirme davranışının önemli bir boyutu olan süt sağma işlemi anneler tarafından yaygın bir şekilde uygulanmakta olup, anne sütü sağma davranışını etkileyen pek çok etmen bulunmaktadır. Ancak Türkiye'de anne sütü sağma davranışını etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik çok az çalışma bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmamızın literatüre katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmaya başlamadan önce İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan etik kurul onayı (Onay Tarihi: 29.11.2018 ve Sayı: 10/9) ve çalışmanın yürütüleceği merkezlerden yasal izinler alınmıştır. Araştırmaya katılacak bireylere, bireysel bilgilerinin başkalarına açıklanmayacağı başka hiçbir yerde kullanılmayacağı ve istedikleri anda çalışmadan ayrılma hakkına sahip oldukları konusunda güvence verilerek yazılı ve sözlü onamları alınmıştır.

Çıkar Çatışması

Bu makalede herhangi bir nakdi/aynı yardım alınmamıştır. Herhangi bir kişi ve/veya kurum ile ilgili çıkar çatışması yoktur.

Yazarlık Katkısı

Fikir/Kavram: GA, AÇ, SK, HÖ; **Tasarım:** GA, AÇ, SK, HÖ; **Denetleme:** GA, AÇ, SK, HÖ; **Kaynak ve Fon Sağlama:** GA, AÇ, SK, HÖ; **Malzemeler:** Yok; **Veri Toplama ve/veya İşleme:** GA; **Analiz/Yorum:** GA, AÇ, SK, HÖ; **Literatür Taraması:** GA, AÇ, SK, HÖ; **Makale Yazımı:** GA, AÇ, SK, HÖ; **Eleştirel İnceleme:** GA, AÇ, SK, HÖ.

Kaynaklar

1. Jager E, Skouteris H, Broadbent J, Amir L, Mellor K. Psychosocial correlates of exclusive breastfeeding: A systematic review. *Midwifery*. 2013;29:506-518.
2. Liben M, Yesuf E. Determinants of early initiation of breastfeeding in Amibara district, Northeastern Ethiopia: a community based cross-sectional study. *Int Breastfeed J*. 2016;11(7):1-7.
3. Schafer E, Campo S, Colaizy T, Mulder P, Ashida S. Influence of experiences and perceptions related to breastfeeding one's first child on breastfeeding initiation of second child. *Matern Child Health J*. 2017;21:1288-1296.
4. Leonard S, Wolfe J, Geraghty S, Rasmussen K. Associations between high prepregnancy body mass index, breast-milk expression, and breast-milk production and feeding. *Am J Clin Nutr*. 2011;93:556-63.
5. World Health Organization. Infant and Young Child Feeding; 2020. Available from: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/infant-and-young-child-feeding>.
6. Centers for Disease Control and Prevention. Healthy People 2030 Breastfeeding Objectives; 2021. Available from: <https://www.cdc.gov/breastfeeding/data/facts.html>
7. Jiang B, Hua J, Wang Y, Fu Y, Zhuang Z, Zhu L. Evaluation of the impact of breast milk expression in early postpartum period on breastfeeding duration: a prospective cohort study. *BMC Pregnancy and Childbirth*. 2015;15(268):1-13.
8. Becker GE, Smith HA, Cooney F. Methods of milk expression for lactating women (Review). *Cochrane Database Syst Rev*. 2016;9:1-163.
9. Wolfe JF, Fein S, Shealy K, Wang C. Prevalence of breast milk expression and associated factors. *Pediatr*. 2008;122(2):63-68.
10. Qutah KM, Alsalem S, Najmi AA, Zabbani MB. Assessment of knowledge and practice about self expressed breast milk among Saudi mothers in Jazan Region, KSA, 2016. *J Adv Med Med Res*. 2019;29(10):1
11. Yılmaz M, Aykut M, Balcı E, Şahin H, Sağıroğlu M, Gün İ. Annelerin anne sütü sağma konusundaki bilgi ve davranışları: tanımlayıcı bir çalışma. *Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2015;24(1):7-13.
12. Prabhu PM, Radhe BK, Naik JD, Brahmanekar TR, Behere VS. Knowledge, attitude and practice of expression of breast milk among mothers in Western Maharashtra. *JMSCR*. 2016;4(1):8828-8834.
13. Flaherman V, Lee H. "Breastfeeding" by feeding expressed mother's milk. *Pediatr Clin North Am*. 2013;60(1):227-246.
14. Ikonen R, Paavilainen E, Helminen M, Kaunonen M. Preterm infants' mothers' initiation and frequency of breast milk expression and exclusive use of mother's breast milk in neonatal intensive care units. *J Clin Nurs*. 2018;27:551-558.
15. Jiang B, Hua J, Wang Y, Fu Y, Zhuang Z, Zhu L. Evaluation of the impact of breast milk expression in early postpartum period on breastfeeding duration: a prospective cohort study. *BMC Pregnancy and Childbirth*. 2015;15(268):1-13.
16. Akkurt B, Gül A. Evaluation of Knowledge and Attitudes of Breastfeeding Mothers About Storage Conditions of Breast Milk. *Contemp Med*. 2020; 10(2):275-280.
17. Rai S. Expressed breast milk: a less used option by working mothers of India. *Int J Reprod Contracept Obstet Gynecol*. 2017;6(7):2867-2873

18. Şahin B, Özyurt B. Breastfeeding and nutrition habits of 0-24 month infant in a semi-urban Region of Manisa. *Turk J Public Health*. 2017;15(3):164-176.
19. Fouad G, Korraa A, Zaglol G, Zaher M, Sadek R. The effect of different techniques of breast milk expression in its fat content in mothers of preterm infants. *Med. J. Cairo Univ*. 2014;82(1):893-899.
20. Parker L, Sullivan S, Krueger C, Mueller M. Association of timing of initiation of breastmilk expression on milk volume and timing of lactogenesis stage II among mothers of very low-birth-weight infants. *Breastfeed Med*. 2015;10(2):84-91.
21. Slusser W, Lange L, Dickson V, Hawkes C, Cohen R. Breast milk expression in the workplace: a look at frequency and time. *J Hum Lact*. 2004;20(2):164-169.
22. Qi Y, Zhang Y, Fein S, Wang C, Loyo-Berrios N. Maternal and breast pump factors associated with breast pump problems and injuries. *J Hum Lact*. 2014;30(1):62-72.
23. Weisband YL, Keim S, Keder L, Geraghty S, Gallo M. Early breast milk pumping intentions among postpartum women. *Breastfeed Med*. 2017;12(1):28-32.
24. Çınar N, Kaya Ö. The effects of storage, freezing and thawing on breast milk. *STED*. 2019;28(5):372-376.
25. T. C. Official Gazette. Turkish Labor Law No 4857; 2003. Available from: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>
26. Çeçe Ö. Çalışan annelerin emzirme özelliklerinin incelenmesi [Master Thesis]. [İzmir]: Dokuz Eylül Üniversitesi; 2011. 69 p.
27. Attahiru A, Awosan KJ, Oche MO, Kaoje AU, Yusuf T, Ango UM. Breastfeeding support and determinants of expressed breast milk feeding practice among working mothers in Sokoto, Nigeria. *International Journal of Contemporary Medical Research*. 2018;5(8):1-7.
28. Amin RM, Said ZM, Sutan R, Shah SA, Darus A, Shamsuddin K. Work related determinants of breastfeeding discontinuation among employed mothers in Malaysia. *Int Breastfeed J*. 2011;6(4):1-6.
29. Sağlam N, Bülbül L, Kazancı S, Hatipoğlu S. 24-48 Ay arası çocukların anne sütü alımı ve tamamlayıcı beslenme tercihlerine etki eden faktörler. *Med Bull Şişli Etfal Hosp*. 2019;53(2):165-171.
30. Hacettepe University Institute of Population Studies. Turkey Demographic and Health Survey; 2018. Available from: <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2018/rapor/TNSA2018>
31. Clemons S, Amir L. Breastfeeding women's experience of expressing: A Descriptive Study. *J Hum Lact*. 2010;26(3):258-265.
32. Ismail TA, Sulaiman Z, Jalil R, Muda W, Man N. Breast milk expression among formally employed women in urban and rural Malaysia: A qualitative study. *Int Breastfeed J*. 2012;7(11):1-8.
33. Hornbeak D, Dirani M, Sham WK, Li J, Young T, Wong TY, et al. Emerging trends in breastfeeding practices in Singaporean Chinese Women: Findings from a Population-based Study. *Ann Acad Med*. 2010;39(2):88-94.
34. Pang WW, Bernard J, Thavamani G, Chan YH, Fok D, Soh S et al. Direct vs. Expressed breast milk feeding: relation to duration of breastfeeding. *Nutrients*. 2017;9(547):1-13.